

از گودنشینان تا مددجویان

یک سده فراز و فرود زندگی تهی‌دستان شهر تهران

www.ketab.ir

سرشناسه: فولادیان، مجید، ۱۳۶۰-
عنوان و نام پدیدآور: از گودنشینان تا مددجویان: یک سده فراز و فرود زندگی تهیدستان شهر تهران / نویسنده
مجید فولادیان، نویسنده همکار ملیکا مقدم.
مشخصات نشر: تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۱۸ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۹-۴۷۲-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: فقرا — ایران — تاریخ
موضوع: Poor -- Iran -- History
موضوع: حومه‌نشینی و حاشیه‌نشینی — ایران — تهران
موضوع: Suburban life -- Iran -- Tehran
شناسه افزوده: مقدم، ملیکا، ۱۳۷۶-
شناسه افزوده: موسسه نشر شهر
شناسه افزوده: Nashr-e Shahr Institution
رده بندی کنگره: HC۴۸۰
رده بندی دیویی: ۳۳۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۶۰۷۱۶

از گودنشینان تا مددجویان
یک سده فراز و فرود زندگی تهیدستان شهر تهران

نویسندگان: مجید فولادیان - ملیکا مقدم
صفحه آرا: سمیه امین فرخانی
ناشر: موسسه نشر شهر
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۹-۴۷۲-۷
شمارگان: ۱۰۰ نسخه
قیمت: ۶۵۰۰ تومان
نشانی ناشر: اتوبان حقانی (غرب به شرق)، بعد از مترو حقانی، بلوار کتابخانه ملی
تلفن: ۹۶۰۴۵۵۰۰
www.nashreshahr.com
تلفن مرکز چاپ: ۹۶۰۴۵۶۶۵

فهرست

مقدمه	۹
فصل اول: طرح موضوع، بیان مسئله و روش تحقیق	۱۵
فصل دوم: بازنمایی اقدامات در حاشیه شهر	۴۳
فصل سوم: بازنمایی نابرابری	۱۰۵
فصل چهارم: بازنمایی کنش‌گری حاشیه‌نشینان	۱۲۱
فصل پنجم: بازنمایی مداخله در حاشیه شهر	۱۴۳
فصل ششم: بازنمایی بازدید از حاشیه شهر	۱۶۳
فصل هفتم: مسائل حاشیه شهر	۱۸۷
فصل هشتم: نتیجه‌گیری	۲۰۹

مقدمه:

شکل و شمایل تهران ۱۴۰۰ دیگر شباهت چندانی با تهران ۱۳۰۰ ندارد و همانگونه که در این یکصدسال، جلوه‌های مختلف زندگی انسان ایرانی دستخوش دگرگونی و تغییر شده، مهمترین و بزرگترین شهر این کشور نیز تحولات و دگردیسی‌های بسیاری را پشت سر گذاشته است.

از عمر مطبوعات مدرن در ایران نیز چیزی در همین حدود می‌گذرد و همگام با سایر تحولات، در این یکصدسال، پدیده‌ای به نام روزنامه نیز به فرهنگ سیاسی و عمومی ایران افزوده شده است. پدیده‌ای که گاه یگانه درگاه ارتباطی بدنه اجتماعی با اتفاقات و رویدادهای مهم کشور و شهر بوده و در برهه‌هایی مورد اعتمادترین رسانه برای شهروندان به شمار می‌رفته است.

از این نظر، مطبوعات را می‌توان آئینه تاریخ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی در یکصدسال اخیر دانست. آنها یا در نقل و بیان مطالب آزاد یا نسبتاً آزاد بوده‌اند که بنابراین می‌توانند با روی صادقی از رویدادها و احوال جامعه و حکومت باشند؛ یا در دوره‌هایی با انواع محدودیت‌ها و سانسورها درگیر بوده‌اند که باز هم می‌توان از بررسی مطالب آن‌ها در این دوران، خطوط ناوشسته حاوی آنچه بر جامعه، گروه‌ها و فضاها و اجتماعی و حکومت می‌رفته است را رهگیری کرد.

تهران مهمترین پایگاه نشر مطبوعات در کشور است و اصلی‌ترین منبع خبری روزنامه نگاران برای نقل وقایع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران (تا پیش از ظهور اینترنت و رسانه‌های نوین اجتماعی) نیز به شمار می‌رفته است. از این منظر با بررسی آنچه که از تهران و درباره این شهر در مطبوعات یکصد سال گذشته بازتاب یافته می‌توان مسیری که این شهر در قرن گذشته طی کرده را بازخوانی کرد و از این رهگذر به فهم عمیق‌تری از تحولات اجتماعی و فرهنگی امروز تهران دست یافت. بنابراین مطبوعات، به عنوان منابعی که تاریخ را همزمان با رویدادها بازگو می‌کنند، اسناد مهمی برای بازخوانی مسیر

این تحولات در شهر تهران هستند. آنچه بازخوانی تحولات تهران در آینده مطبوعات را مهم می‌کند، توجه به جنبه‌های اساسی تغییرات و تحولات فرهنگی و اجتماعی در این شهر و تحلیل و بررسی آن‌ها با استفاده از روش‌های علمی بررسی متون است. مجموعه حاضر، با بررسی مهمترین روزنامه‌های کشور در یک‌صدسال اخیر به رهگیری اخبار و وقایع مربوط به تهران در مطالب این روزنامه‌ها می‌پردازد. علاوه بر دقت بالای کمی و کیفی این مطالعه پژوهشی که برای اولین بار بصورت تمام‌شماری، همه مطالب روزانه یک‌صدسال گذشته را بازبینی و بازخوانی کرده است؛ تفکیک حوزه‌های مختلف حیات شهری (سیاسی، مذهبی، اداری، قضایی و...) و نیز گروه‌های مختلف اجتماعی و شهروندی (زنان، حاشیه‌نشینان و...) نیز بر این دقت و کیفیت افزوده است.

بنابراین هر کدام از موضوعات تفکیکی مجموعه پیش‌رو، داده‌های مهمی از تحولات شهر تهران در صد سال اخیر را می‌تواند برای پژوهشگران و علاقه‌مندان ارائه دهد که در ذیل به اختصار به آنها اشاره می‌گردد.

در طول صد سال اخیر، قدرت سیاسی به عنوان عاملی اثرگذار بر شهر بوده و در مقابل به طور همزمان مقاومت در برابر قدرت سیاسی نیز خود را در شهر نشان داده است. فراز و فرود همین کشاکش در دوره‌های مختلف نشان‌دهنده اشکال مختلف فضاهای سیاسی و شدت سیاسی بودن فضای شهر است. به همان میزان که فضاهای شهر به سمت فضاهای سیاسی دموکراتیک‌تر و مدنی‌تر حرکت کنند، جامعه نیز در پذیرش تکثر و دموکراسی موفق‌تر خواهد بود. این اعمال قدرت سیاسی و مقاومت در برابر آن تنها در خیابان بروز و ظهور ندارد. نامگذاری‌های شهری یکی دیگر از اشکال تأثیرگذار قدرت حاکم بر جامعه بر شهر است. این نامگذاری‌ها استراتژی و نوع نگاه حاکم بر هر دوره را نمایان می‌سازد. از این حیث رمزگشایی از نامگذاری‌ها و تغییر نام‌های سابق و ردیابی آن حائز اهمیت است.

بخش دیگری از تحولات تهران مربوط به موضوعاتی است که در لایه‌های

زیرین جامعه جریان دارد و از دید حاکمیت‌ها نیز دور نمانده است. توجه به مناسبت‌های دینی در دو دسته سوگوارانه (شهادت‌ها و رحلت‌ها) و شادمانه (اعیاد و میلادها) و تقسیم‌بندی تمام اخبار مربوط به این مناسبت‌ها براساس برگزار کنندگان (و بانیان اصلی) آنها در دو دسته مردمی و حاکمیتی روند تغییرات آئین‌های مناسبتی در جامعه را نشان می‌دهند.

در کنار آیین‌های دینی، فهم اشکال جدید گردهمایی و گفت‌وگو در تهران مدرن نیز از اهمیت شایانی برخوردار است. حوزه‌های عمومی که در طول صدسال گذشته به دو شکل متفاوت سنتی (غیررسمی) و مدرن (رسمی) حضور داشته‌اند نقشی اساسی در شکل دادن به تصویر تهران امروزی دارند. اشکال اولیه که سنتی و غیررسمی به حساب می‌آمدند، شامل فضاهایی مانند قهوه‌خانه، بازار و گرمابه و اماکنی بودند که کارکردهای حوزه عمومی را داشتند اما بدلیل آنکه پتانسیل سیاسی آن غیررسمی بود، مستقل و خارج از کنترل حاکمیت‌ها باقی مانده بودند. درمقابل، دولت مدرن مستقر شده در اوایل سده، تلاش کرد تا خاصیت سیاسی این اماکن را نابود سازد و این‌ها را بدل به اماکنی منفعل کرده و یا جایگزینی حوزه‌های عمومی مدرن، شرایط کنونی آنها را فراهم سازد.

گروه‌های خاص نیز در تهران شاهد تغییر جایگاه خود در طول صد سال اخیر بودند. زنان که در طول تاریخ و در زمینه‌های متفاوت شاهد محرومیت‌ها از دسترسی به برخی فضاها و تحرک تدریجی به سمت تصاحب فضای شهری بوده‌اند، یکی از این گروه‌ها هستند. شاید مهمترین تغییرات در جایگاه زنان در شهر را در وضعیت حضور آنان در فضاهای شهری در جریان رفتارهای زندگی روزمره دید. از سوی دیگر وضعیت زنان متأثر از تغییرات اساسی در سیاست‌ها نیز بوده و همین سیاست‌ها بر شیوه‌های حضور زنان در شهر تأثیرات اساسی گذاشته است. همچنین گروه‌های حاشیه‌نشین نیز از جمله گروه‌هایی هستند که نگاه به تغییر وضعیت آنان در شهر می‌تواند به فهم راهبردهای کلان حاکم بر شهر کمک کند. حاشیه‌نشینان در شهر، هم به مثابه کنشگرانی که برای دستیابی به نیازهای خود فعالانه تلاش می‌کنند و هم به مثابه گروه‌های

ضعیف متأثر از سیاست‌های اقتصادی و رفاهی کلان، مسئله‌ای مهم برای هر شهر و به خصوص تهران هستند. تلاش مجموعه پیش‌رو در جهت نشان دادن تحولات حاکم بر هر کدام از موضوعات فوق با استفاده از روش‌های علمی و استفاده از تکنیک‌های تحلیل محتوا برای دستیابی به توصیف عمیق تحولات تهران در صد سال گذشته، می‌تواند تصویری متفاوت برای فهم تحولات تاریخی صد سال اخیر شهر تهران ارائه دهد. تصویری که فارغ از تحلیل‌های گاه یک‌سویه، تلاش می‌کند بصورت بی‌طرفانه، تحولات تاریخی دوره‌های مختلف حیات شهر تهران را از طریق بازخوانی مطبوعات همان دوره روایت کند.

هادی خانیکی